

Omkring romanen *Kongens Fald* og dens illustratorer

Gudmund Hentze, Valdemar Andersen og Aage Sikker Hansen

Som bekendt udkom *Kongens Fald* i 1901 ved en sammenføring af de tre små romaner *Foraarets Død*, *Den store Sommer* og *Vinteren* i ét bind. Som skrevet står, kringlet ganske vist, i Johannes V. Jensen-bibliografien: “Denne Udgave er ikke noget selvstændigt Oplag, men de tre Bøger forsynet med et fælles Titelblad og indheftet i et fælles Omslag.”¹

Gudmund Hentze

Gudmund Hentze (1875-1948), der leverede omslagsillustrationerne til 1901-udgaven, skal ikke hér høre for, at han nogle årtier inde i århundredet hældede til en kunstretning, der stod i høj kurs i Det Tredje Rige. I sin pure ungdom tilhørte han ligesom Johannes V. Jensen kredsen omkring tidsskriftet *Vagten*, men da digteren jo forsømte redaktionsarbejdet, traf de vistnok ikke hinanden før i marts 1900 hos digteren Louis Levy ved en lejlighed, hvor også Agnes Henningsen var inviteret. Dér kan de meget vel have drøftet omslagsillustration til *Foraarets Død*, måske endda ud fra en fælles interesse for de tyske renæssancekunstnere Albrecht Dürer og Hans Holbein, hvis tegninger og stik Jensen kendte fra udgivelser ved Kassel-kunsthistorikeren Hermann Knackfuss. Forlæggeren Ernst Bojesen satte ikke Hentze højt som illustratør, men har vel givet efter for Jensens ønske om, at opgaven blev givet til ham. Hvorom alt er, så fremgår det af Hentzes regnskabs- og optegnelsesbog, at han modtog materiale fra forlaget 15. marts, at han drøftede sagen med Jensen 19. marts, at han skitserede en løsning 21. marts og præsenterede den for Bojesen 22. marts, at “Johannes V. var her, tilfreds med sit Bind” 31. marts, at det færdige arbejde blev afleveret på forlaget 2. april, at honoraret (25 kr.) ankom 8. april, og at bogen udkom 10. april (Jørgensen 2013, 283).

Nogle uger senere flyttede Hentze-familien til Lyngby, hvor de straks åbnede lejligheden for deres københavnske kunstner venner. Også Johannes V. Jensen kom efter det foreliggende på besøg, men henvendte sig dog skriftligt, da han tidligt på efteråret atter havde behov for et omslag. Man bemærker, at bekendtskabet trods fejlstavningen "Hintze" nu inkluderer kone og hund. Brevet lyder:

“ 25/9 1900

Kære Maler Hintze!

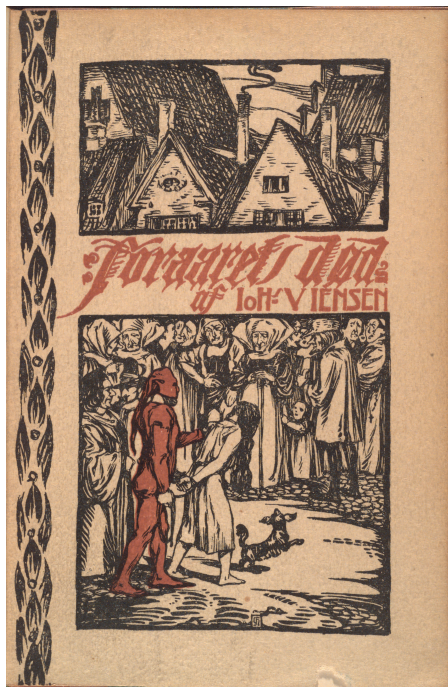
Om to-tre Uger skulde min nye Bog ud, og De maa altsaa staa mig bi med Omslaget. Den hedder *Den store Sommer*. Slutningskapitlet er en Prosabearbejdelse af Visen om *Aage og Else* ... er det noget Indgreb i Deres kunstneriske Selvbestemmelsesret, hvis jeg beder Dem tegne *Aage med Kisten paa sin Ryg*. Jeg tænker mig ham gaa i et bakket jysk Landskab med Udsigt til Fjorden (Hvalpsund med Sallings Brinker paa den anden Side) i den danske *lyse Nat*. Omslaget paa *Foraarets Død* havde rødt, kunde De nu ikke bruge gult til *Den store Sommer*, gul Titel (læselig!) og gul Luft. Den tredie og sidste Bog skal hedde *Høsten* og skal være *blaa*. Jeg vilde gærne tale med Dem derom, det er en Ide jeg har faaet – de tre Bind er virkelig afstemte i disse tre Hovedfarver. Omslaget til *Høsten* mener jeg bare skal forestille Christiern den Anden som gammel Mand ved en Strandbred, Sne, et Vintertræ og saa *blaa* Luft.

Hvis De skulde komme til Byen – jeg har saa knap Tid – saa bor jeg *Gl. Kongevej 163* og er altid hjemme fra 3-6. Eller hvis De vil, kommer jeg ud til Lyngby.

Hils Deres Frue og den lille Hund.

Deres hengivne Johannes V. Jensen

[*Tilføjelse i margin:*] Jeg har hørt noget om, at De skulde til Italien. Lykke til! Men De maa skam gøre mig de to Tegninger først. (Jørgensen 2013, 284)

Gudmund Hentzes træsnitagtige omslagstegninger til *Foraarets Død* (1900), *Den store Sommer* (1900) og *Vinteren* (1901) samt et udkast til sidstnævnte, før titlen blev lagt fast.

Gudmund Hentze fik færdiggjort sine træsnitagtige illustrationer, “med en umiskendelig tone af det 1500-tal, som romanen delte stemning med”, som bemærket af Niels Birger Wamberg i den pragtudgave med illustrationer af kunstnere fra romanhandlingens tid, han bragte i stand i 2000.²

Valdemar Andersen

Valdemar Andersen (1875-1928), maler, illustratør og plakadmager, bidrog væsentligt til tegnekunstens demokratisering i århundredets begyndelse, hvor bl.a. aviserne åbnede sig for illustratørerne. Flere af disse var fortrinlige kunstnere, og hvad angår Valdemar Andersen blev han ikke blot Johannes V. Jensens nære ven, men også en slags mentor for mange yngre tegnere – og foregangsmand inden for udviklingen af litografiske teknikker. Henrik Sejerkilde taler i *Dansk bogdesign i det 20. århundrede* ligefrem om Andersens “enorme betydning for dansk bogkunst” og pointerer, at han var “om nogen den tegner, der skabte den moderne bogillustration herhjemme” (Sejerkilde, 96).

Som maler debuterede Valdemar Andersen i 1906 på Charlottenborgs forårsudstilling med et opsigtsvækkende portræt af Johannes V. Jensen. Hvis en bogs bagsidetekst skal befordre salget af den, må Louise C. Larsen, forfatter til den netop udkomne bog *Tegner af tiden*, tiltro just dette portræt en livsalig virkning; slutsætningen sætter i hvert fald trumf på: “Og så skabte Valdemar Andersen BILLEDET af Johannes V. Jensen.” Tilsvarende omtales billedet ganske udførligt inde i bogen, under overskriften “Forfatter på plakaten” (Larsen 2021, 85-94). Og altså just som en plakat, en “udråber”, der skal samle opmærksomheden om forfatteren og placere ham uudsletteligt i den offentlige bevidsthed. Hvilket vist også er lykkedes.

Kongens Fald, 1916 (*Skrifter*, bind 1). Titelblad af Valdemar Andersen med afsæt i Michel Sittows berømte 1515-portræt af Christian 2. De tre øvrige tegninger forekommer både i 1913- og 1916-udgaven: Susanne, "en udenlandsk sort Ting", der bærer sten af by; Ditmarsken-slaget; Galejen med de farende frouwen. Henrik Sejerkilde fremhæver tegningerne som et kongenialt bud på, hvordan romanen kunne illustreres, "indtil Sikker Hansen skabte den ultimative version i 1944" (*Dansk bogdesign*, s. 100). Til Susanna-episoden: "En ung Gesel løb dristigt ud fra en af Boderne, meget forlystet, og idet han gav et vittigt, blufærdigt Hyl, greb han i Susannas Kjole og hvirvlede den i Vejret, saa at hun blottedes til Bæltstedet." Jf. Gudmund Hentzes fremstilling af scenen på omslaget af *Foraarets Død* (1900).

Jeg har selv bidraget til underholdningen, for så vidt som en gengivelse af billedet i Johannes V. Jensen-bogen *Jordens Elsker* (1989) har fået denne undertekst:

“Maleriets rå sandhed er i overensstemmelse med selvkarakteristikken i *Skovene*: “Nej, jeg styrede mig, udbredte med Flid dødelig Kulde til alle Sider, sad som et Taarn af Ringeagt ved mit Bord uden at røbe mere af mit Indre end hvad man kan skimte i Skydeskaarene. Men denne Kamp for at bevare Forsvarstilstanden kostede mig næsten den største Kraftanvendelse paa hele Rejsen. Jeg sad jo med Sjælen knitrende fuld af Fryd.” (Elbrønd-Bek og Jørgensen, 35)³

Portrættet, fra januar 1906, er teknisk set en gouache på ahornplade, 60 x 49 cm, altså netop i plakatformat. Det har aldrig været i Johannes V. Jensens eje. Else Moltke, gift med maleren Harald Moltke, fortæller i sine erindringer om, hvordan vennekredsen – også Henri Nathansen og frue – engang i 1910 samledes i den Andersen'ske kvistlejlighed på Maglekildevej. “Midt over sofaen stirrede portrættet af Johannes V. Jensen på beskueren med kølig ro. Lidt efter kom han selv med sin frodige, blonde frue, fra landet, som jeg” (Moltke, 182).⁴ En tegning af Valdemar Andersens søn Ib antyder, at det på et senere tidspunkt må være blevet flyttet til hans drengeværelse. Tør man tro gengivelsen hos Louise C. Larsen, var den gennemgående blå farve lysere, og dermed hele indtrykket lettere, end eksisterende gengivelser lader formode. I øvrigt er de fleste af dem sort/hvide. Den respektløst beskårne farvegengivelse i Politikens litteraturhistorie i først fire, så seks bind er ganske misvisende. Ifølge teksten dér ligger portrættet “på grænsen af karikaturen, men rummer samtidig en træffende karakteristik af den suveræne, reservede og helt ud i flip og manchetter stive digter” (Stangerup og Billeskov Jansen, 480). Ord der klinger igen i Lars Handestens tekst til portrættet: Digteren “optræder her i herskerpositur og på kanten af karikaturen. Dét billede [...] har sat sig så fast i store dele af offentligheden, at det er blevet ét med forestillingen om ham” (Handesten, 191).

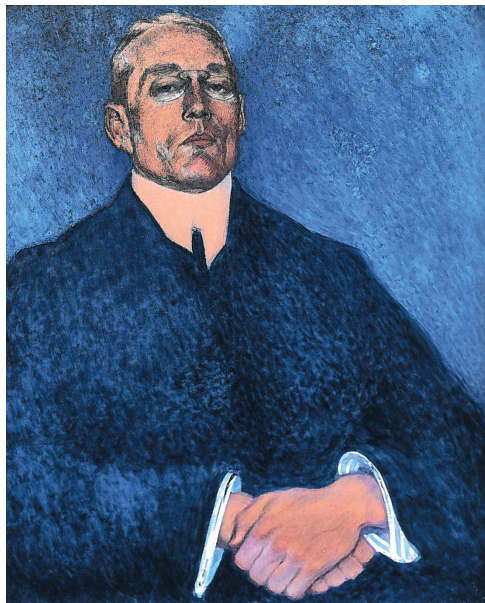
Endnu mere kul er der lagt under kedlen i Martin Zerlangs bidrag til bogen *Drømmetid* (2004):

“Tidens kunstneriske nerveadel har her forvandlet sig til overmenneske. Digteren skildres i stejl nietzscheansk arrogance med de store hænder, der vidner om bondekultur og fri-luftsbevægelse. Digteren, der skrev dekadenceromanen *Einar Elkær* om mandens nervedbrudte opløsning, fremstår her efter et indre systemskifte som en isnende bræ af selvsikkerhed. (Zerlang, 34-35)

Den Jensen, som Louise C. Larsen ser på Valdemar Andersens “plakat”, udstråler “nonchalant arrogance over for beskueren”. Og videre, konkluderende: “Johannes V. Jensen positionerede sig som den gennemskuende. Den, som besidder indsigten, opnået gennem det koncentrerede blik, og hans portræt rummer det hele: Vi beskuerere er dyr i Johannes V. Jensens verdensbillede, laverestående væsener, som endnu ikke har formået at gennemskue noget som helst” (Larsen 2021, 87).

Louise C. Larsen finder morsomt nok Jensens positur repeteret på en plakat for en plakatudstilling i Zoologisk Have – en abe, der med pensel i hånd er ved at

fuldende den plakat, hvis motiv den er, og som altså skal sælge en plakatudstilling. Plakaten fik præmie, dog nok ikke, fordi den gentog portrætposituren. Talen er angiveligt “på alle planer om en overskudsleg med metadimensioner over plakaten grundpræmisser”. Men oprigtigt talt: end ikke posituren har digterportrættet og plakataben tilfælles. Derimod er det ubestrideligt, at Valdemar Andersen til 1908-årgangen af *Plat'Menagen* leverede en skødesløst henkastet karikatur af Jensen som abe i færd med at tænde en cigar.

Valdemar Andersens portræt af Johannes V. Jensen, 1906. Gouache på ahornplade, 60 x 49 cm. Privateje.

“Evolutionen ifølge Johannes V. Jensen”. Tegning af Valdemar Andersen i satiremagasinet *Plat'Menagen*. Klods-Hans' Stambog, 1908.

Trods den udbredte enighed om Valdemar Andersen-portrættets ikoniske status fortjener det nævnelse, at en række Jensen-kendere og -benedte har insisteret på, at han var mere kompliceret og facetteret, end offentligheden vidste om, mildere, venligere, underfundigere, osv. Men enfin, på din maske skal jeg kende dig, med Karen Blixens ord!

Jensen-portrættet var med på Harald Moltke/Valdemar Andersen-udstillingen i 1912 og på mindeudstillingen i 1928. Siden bortkom det, og da det igen dukkede op, skal Niels Birger Wamberg have sagt, at det var som at falde over guldhornene igen (Larsen 2021, 6).

I sit 1975-skrift om Valdemar Andersen nævner Poul Carit Andersen, at han i *Politikens Magasinet* især blev benyttet som novelleillustrator: “Han havde tidligere i julealbum og almanakker vist sin evne til at indleve sig i forfatternes tankegang og her ikke mindst fremragende illustreret Johannes V. Jensen.” I *Magasinet*, der blev søsat 9. april 1922 og gennem fire årtier afgørende præget af en lidt yngre tegnergeneration, bl.a. Aage Sikker Hansen, Arne Ungermann og Ib Andersen, mødtes de dog ikke. Men allerede i 1904 havde Andersen illustreret novellen “Spøgelset som bed” i *Hjemmets Noveller*. Senere illustrerede han to af Himmerlandshistorierne, nemlig “Hverrestens-Kræsten” i *Arbejdernes Almanak for 1910* (1909) og “Hr. Jes-

per” i *Hjemmets Noveller* (1910), og tillige en række andre tekster: “Kanarieflugten” i *Juleroser* (1909), “Den lykkelige Ø” i *Julekronen* (1912), “Foraar i Stockholm” i *Politiken* (1913), “Himmerlandske Horisonter” i *Julekronen* (1914), “Skipper Clement” i *Dansk Jul* (1917), “Himmerlandsk Musik” i *Almanaken Danmark for 1919* (1918), “Trioen” i *Martins Maanedshefte* (1922), “Maanebyen” i *Berlingske Tidendes Julenummer* (1926), “Alderdommens Ø” i *Berlingske Tidendes Paaskenummer* (1927) og “Dadde” i *Kunstnerkædens Julealbum* (1927).⁵ Den store mediespredning tyder på, at Andersen samarbejdede med Jensen, snarere end at han blev sat på opgaverne af redaktionerne.

At Valdemar Andersen havde en særlig plads i forfatterens hjerte fremgår også og først og fremmest af, at han i 1913 leverede tre interessante tegninger til *Kongens Fald*, og at han kom til at lave omslagsvignetter og initialer til den udgave i otte bind, *Skrifter*, som blev bragt i handelen i 1916.⁶ Om *Kongens Fald*-tegningerne gør Henrik Sejerkilde den bemærkning, at de udgjorde et kongenialt bud på, hvordan romanen kunne illustreres. Portrættet af Christiern 2. på titelbladet karakteriserer han som “uforglemmeligt i sin nærværende detaljerigdom” (Sejerkilde, 100). De to bind Himmerlandshistorier i *Skrifter* havde en ard (en primitiv plov) på titelbladene og en målerlarve som slutvignet. En sammenligning af vignetten på *Madame D’Ora*-omslaget med Gudmund Hentzes tegning på det oprindelige omslag (1904) vidner om en radikal stiludvikling: fra dekorative jugendsnikler til fordringsløs enkelhed.

Herudover bemærker man nogle mindre arbejder: Omslagstegninger til *Bræven* (5. oplag, 1911, brælandske med mammut; 6. oplag, 1916, vildhest med rytter) og *Det tabte Land* (1919, vulkan i udbrud); Johannes V. Jensens bomærker, både mammutten og den kendte triskele, der smykkede en lang række af de Gyldendal’ske forlagsindbindinger;⁷ vignetter til Frits Johansen og Aage Marcus’ *Fortegnelse over Arbejder af Johannes V. Jensen* (1923), bl.a. på foromslaget en tegning af jættekvinderne Fenja og Menja;⁸ samt en profiltegning dateret “Tibirke 11 Juli 1915”.⁹

*

Under Første Verdenskrig havde kunsten gode vilkår. De nyrige gullaschbaroner ville gerne have et lag kulturelt fernis lagt hen over deres investeringer. Valdemar Andersen var ikke den ivrigste deltager i den leg, men dekorerede dog en villa på Frederiksberg, især dets billardrum, hvor bl.a. Harald Moltke ses udfolde sig på orange bund. Grevens eget hjem blev selvfølgelig også dekoreret, tillige med en del offentlige bygninger især i Nordjylland, hvor venen, arkitekten Ejnar Packness, var blevet kongelig bygningsinspektør.¹⁰

Men efter de fede år kom nogle magre, idet Landmandsbankens krak i 1922 forringede vilkårene og bragte færre opgaver i udbud. Packness sørgede dog for, at Valdemar Andersen, inkarneret ateist, kom til at deltage i nogle kirkerestaureringer, bl.a. i Farsø. Det var i ugerne ind under jul 1924, og breve hjem til hustruen Juliane mere end antyder, at opholdet var alt andet end en fest; bl.a. noterede han: “Jeg forstaar at Johs. V. ikke føler sig oplivet, naar han kommer her, det er et trivielt Sted” (Larsen 2021, 227-29).¹¹

Samarbejdet/venskabet kunne have kulmineret med et illustreret udvalg af Himmerlandshistorierne, som Selskabet for grafisk Kunst havde planlagt, men som på grund af Andersens død ikke lod sig realisere. Hvad der foreligger er et prospekt med et træsnit til "Kirken i Farsø", benyttet som omslagsillustration til 1973-udgaven og gentaget på 2016-udgavens omslag.¹² Formentlig et led i forsøget på at forlige sig med det kedsommelige ophold i vennens fødeby.

Valdemar Andersen, "Kirken i Farsø", træsnit fra et prospekt udsendt i 1928 af Selskabet for grafisk Kunst for et udvalg af Johannes V. Jensens Himmerlandshistorier. Planen blev på grund af kunstnerens død ikke virkeliggjort. Men illustrationen blev anvendt på smudsomslaget til *Himmerlandshistorier*, Aage Marcus' udvidede 1973-udgave. Og i 1931-33 udgav Selskabet *Udvalgte Myter* med originallitografier af Anton Hansen, også en af digterens nære venner.

Louise C. Larsen bemærker s. 85, at Johannes V. Jensen aldrig skrev om Valdemar Andersen. Men det gjorde han faktisk, i en større tidsskriftartikel om Landsudstillingen i Aarhus 1909, hvor Andersen på fornem vis løftede udsmykningsopgaven (og høstede en del ekstra sympati ved at falde ned fra et stillads lige før åbningsceremonien):

“ Arkitekt Rosens lette og kunstnerisk lødige Konstruktioner faar deres endelige Udformning, Farven og Dekorationen, der skal give Fladerne Liv, ved Valdemar Andersens kendte, kloge Haand. Den udmærkede Tegner har her endelig faaet en større, samlet Opgave, efter at han i Aarevis med sin gratiøse Pen i det Smaa har præget næsten alt, hvad der kom os for Øje af Blade og Bøger. [...] efter hans Udkast og Kartoner at dømmе vil de fuldførte Dekorationer komme til at virke frisk og intelligent, uforsagte i Farven og sprudlende af Valdemar Andersens sunde Lune. Bygningerne vil komme til at staa med klare, hele Farver, hvide med dybblaa Søjler, de vil tage sig dejligt ud ved den blaa Bugt og med Jyllands kraftige Sommerhimmel over. (Jensen 2014, 303)¹³

Aage Sikker Hansen

Aage Sikker Hansens (1897-1955) gennemillustrerede udgave af *Kongens Fald* udkom i 1944 som den vægtigste af Gyldendals udgivelser til markering af, at Svenska Akademien det år endelig tildelte Johannes V. Jensen Nobelprisen.¹⁴ I den forbin-

delse spillede romanen med dens skildring af, hvad man fra svensk side knap nok kunne opfatte som kongens fald, Det Stockholmske Blodbad altså, ingen rolle. I øvrigt kunne man med megen ret opfatte det som pinligt at give prisen til en mere end 40 år gammel bog, når nu Nobeltestamentet insisterer på, at prisen skal “uddeles som belønning til dem, der i det forløbne år har gjort menneskeheden den største nytte”. Det står der faktisk, selvom det konstant siddes overhørigt.

Jensen fik prisen “for den sjældne kraft og frodighed i hans digterfantasi, forenet med vidtspændende intellektualitet og djærv stilkunst”, som den officielle motive-ring lød (jf. Jørgensen 2001). Mange tror, at *Kongens Fald* (der jo siden blev kåret som “århundredets danske roman”) spillede en vigtig rolle i den sammenhæng, men således forholder det sig ikke. I den tale, som Akademiets grå eminence, forfatteren Per Hallström, holdt i Sveriges Radio den dag, Jensen skulle have haft prisen overrakt, om Verdenskrigen ikke havde forhindret det, blev romanen ikke nævnt med ét ord. Det blev derimod *Den lange Rejse*, og det blev – med større tilslutning – Himmerlandshistorierne, myterne og den del af lyrikken, som vedgik gælden til dansk guldalders store tradition.

Året efter, da Jensen kom til Stockholm for at få sin pris overrakt, tilkom det lyrike-ren Anders Österling, Per Hallströms efterfølger på posten som akademisekretær, at holde hæderstalen, som blev en hyldest til “den djærve billedstormer og stilforny-er”, der forvandlede sig til “den patriarkalske klassiker, som nu føler sit hjerte bedst for-ankret i guldalderens digtning”. Talen udnævnte *Den lange Rejse* til at være Jensens “måske fornemste skabelse”. Om *Kongens Fald* derimod forblev også Österling tavs.

Johannes V. Jensen havde figureret 18 gange på Nobelkomiteens liste over ind-stillede, første gang i 1925, ved hvilken lejlighed komiteen anmodede en ekstern sagkyndig, kritikeren Sven Söderman, om en udtalelse. Opgaven gik i realiteten ud på at overskue og vurdere, hvad Johannes V. Jensen gennem tre årtier havde præ-senteret for offentligheden. Omtalen af *Kongens Fald* udmundede i den konstate-ring, at den som historisk roman og som renæssanceskildring var “et fremragende digterværk”.¹⁵ Men derved blev det; i den indstilling, som Nobelkomiteen fremsend-te til Svenska Akademien, nævnes romanen simpelthen ikke.

Som forventeligt markerede Gyldendal, at forlagets betydeligste forfatter havde fået Nobelprisen. Aage Marcus’ tobindsudgave af *Den lange Rejse* (1938) blev optrykt i ét bind med vignetter af Ib Andersen, og *Kongens Fald* fremkom med de nu velkendte, kongeniale illustrationer af Aage Sikker Hansen, hans ubestridelige hovedværk.¹⁶

En svensk oversættelse af *Den lange Rejse*, hovedværket ifølge Nobelkomiteen, udkom så tæt på pristildelingen, at man tør mistænke Anders Österling for at have givet forlaget et praj. For Ingeborg Essén og Britte-Marie Wendbladh har selvfølgelig ikke kunnet klare den store oversættelsesopgave *overnight*. Året efter kom turen til *Kongens Fald* – der skulle en Nobelpris til, før skildreren af Det Stockholmske Blod-bad og den skilsmisse mellem søskendefolk, som det beseglede, fik sit værk tilgænge-liggjort på svensk. *Kungens fall* blev oversat af Arne Hirdman, der lige netop nåede at få udgivet en “julhålsning 1944” med titlen *I urskogen. Ett kapitel ur Kungens fall*.¹⁷

*

Tegning af Aage Sikker Hansen til *Kongens Fald* (1944). I kapitlet "Mikkel synker" ser han som i en vision det menneskelige livs forløb: "Mikkel saa et hjælpeløst Spædbarn ligge under sig paa Jorden, tænkte sig det saa grant. Det ligger paa Ryggen som et Foster med Lemmerne foldet sammen. Men det vokser for hans Øjne – saa hurtigt, at han ikke kan følge alle Enkeltheder paa en Gang. Nu er det et Par aabne fornuftige Øjne, der ser op paa ham, Armene ligger hvide og fine langs Siden; se hvor lange Benene er bleven. Nu skygges Ansigtet af Sorger, der flyver Smil over Trækkene, sød Grumhed, Angst, Raadvildhed. Hænderne er allerede store og brune. Bedst som han ser fra Tæerne op til Hovedet, svinger Skægget sig som en mørk Drive om Underansigtet, Panden hvælves af Smærte. Det er en moden Mand nu, han ligger stille et Øjeblik kun optagen af sit Indre. Og da er han allerede gammel. Skægget graaner, Haaret gaar ud, Knæene rager spidse i Vejret. Alt er Rynker, Kødet visner under Huden – og pludselig springer den sorte Ramme ud om Alderens Ynk – et Glimt af de gule Ben, og Laaget gror sammen under en Regn af Jord. / O, Jorden henter sine, den hvirvler dem omkuld og strækker dem endelangs paa sin Skal. Faa kun Hul et Sted paa dig, og dine Sideben skal svuppe mod Jorden, du skal smække mod Grunden som en Stolpe, hvis Rod er raadnet hen."

Sikker Hansens livtag med *Kongens Fald* begyndte beskedent med en omslagsvignet til 6. oplag fra 1942. På mindre forpligtende områder havde han ganske vist været Johannes V. Jensen en flittig sparringspartner siden 1933, hvilket år hans første vignet til en Jensen-artikel, "De maarsaa vel i Danmark", så dagens lys. Få måneder senere fremkom *Mammutbogen* og året efter *Zoologisk Have*, hvor billederne er tegnet direkte på den litografiske sten. Og i 1938 illustrerede han i *Hjemmet* myten "Rensdyrjægeren". Sammen udgav Hans Hvass og Sikker Hansen i 1940 *Byens Dyreliv*, som Jensen anmeldte, og hvor anmeldelsen og dens illustrationer blev optrykt i bogform. I 1942

tegnede han, ud over *Kongens Fald*-vignetten, en frodig kvinde til omslaget på *Kvinden i Sagatiden* – tydeligvis med hilsen til Johannes Larsens maleri “Morgensol” fra 1923 snarere end til f.eks. Sandro Botticellis version af den skumfødte Venus.

Til udgivelserne i Nobelprisens anledning hører også to oplag af *Himmerlands-historier*, med omslagsillustration (springende hest) af Sikker Hansen. Og i 1945 lavede han omslagstegning (cyklende pige) til 7. oplag af københavnerromanen *Gudrun*, mens 1961-udgaven i Fremads Folkebibliotek har omslag efter et litografisk tryk, “Pigen og Solsorten”.

Aage Sikker Hansen, tegning af Mikkel Thøgersen på dødslejet, ikke anvendt i *Kongens Fald* (1944), men som illustration til en kronik af professor Frithiof Brandt, “Grottesangen og ringen for ørene”, *Politiken*, 19. maj 1955. I romanen berettes: “Hver Nat kom en ringende, søndrende Lyd nærmere til Mikkels venstre Øre. Det var som Lyden af en Møllesten ikke langt fra hans Hoved. (...) Det var den samme Lyd, han havde sporet i sin Ungdom, men da var den svag og fjern, tusinde Mile borte. Siden var den vokset, hver Gang den mindede ham.” Hertil følger Frithiof Brandt nu, at det skildrede fænomen ingenlunde var fremmed for skildringens ophavsmand: “Johannes V. Jensen kendte som faa til subjektiv (psykisk) lyd. Fra sin tidlige ungdom og til sin død led han periodevis af en ringen for ørerne, der med aarene havde faaet en stigende intensitet. Naar lyden var værst, havde den karakter af en hvinen eller en skingren. (...) Adskillige gange i aarenes løb har Johannes V. Jensen karakteriseret lyden for mig (...): Som en griffels skrig mod tavlen; som en sporvogns hvinen i et sving. Men det allerstærkeste var dette: “Tænk Dem, at De tager en bajonet mellem tænderne, bid godt sammen, og sav med klingens hen over tænderne!”

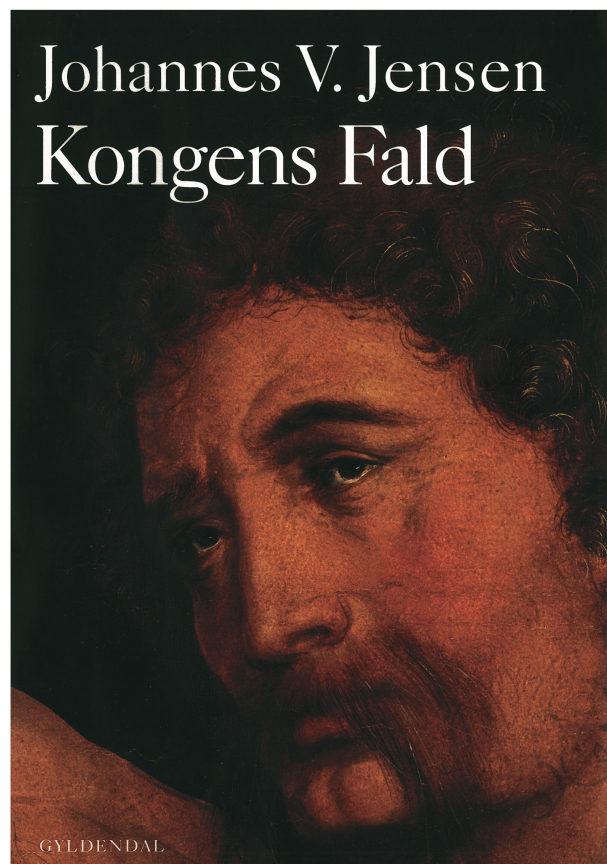
Sikker Hansen står, pointerer Jensen i sit bidrag til det skrift, hvormed vennerne i 1947 markerede hans 50-års fødselsdag, for en “Tilbagevenden til Naturen” midt i en tid, hvor kunsten mener at kunne undvære den som “Grundbillede”, altså midt i den abstrakte kunst. Sikker Hansen tegner især “Naturens egen store Uskyld”. Han besidder “Ærbødighed for ren Form” og “megen bunden Varme” i motivisk henseende. Specielt om samarbejdet om *Kongens Fald* hedder det, at tegningerne er “fremgaaet udelukkende af hans egen Inspiration, efter Indtryk af Teksten, og jeg kan kun sige at jeg følte mig slaaet af hvor nær de kom Tonen i denne Ungdomsbog, hastigt skrevet, improviseret, paa Farten fra et Sted til et andet, men intimt jydsk, Indtrykket af et Landskab hvor Tiden har staaet stille. Denne Tone, en Fortid optaget i Nutiden, har Sikker Hansen truffet, uden Tvivl fordi han selv er af jydsk Oprindelse” (Hvass, 51).

Johannes V. Jensen beundrede således Sikker Hansen og fremhævede hans mod til at være i god forstand banal. Hans tegninger til *Kongens Fald*, som snarere ak-

kompanerer romanens stemninger, end de illustrerer dens handlinger, men som i øvrigt er båret både af realisme og fantasi, hører til det ypperste i dansk illustrationkunst. Hans følsomme rørpenskraveringer adskiller sig markant fra Valdemar Andersens underfundigt krøllede linjer.

Niels Birger Wamberg

Et interessant særtilfælde udgør Niels Birger Wamberg's pragtudgave af *Kongens Fald* (2000), hvis 47 illustrationer skyldes "kunstnere fra romanens samtid", dvs. Albrecht Dürer (1471-1528) og Hans Holbein den Yngre (1497-1543), med tilsætning dog af Jan Gossaerts pennetegning fra 1525 af Christiern 2. og to illustrationer fra Erich Pontoppidans *Origines Hafnienses* fra 1760.¹⁸ På smudsomslaget ses et udsnit af Holbeins maleri "Adam und Eva" fra 1517, hvor meningen vel er, at det første menneske skal illudere kongen. Ideen til romanen fik digteren ved betragtning af Carl Blochs kendte maleri "Christian II i Fængslet paa Sønderborg Slot" fra 1871; det sagde han i hvert fald, "nogenlunde medgørligt", da Frithiof Brandt engang i 1920'erne spurgte til sagen. Men allerede i 1907 havde Jensen i et brev til Kristian Zahrtmann antydnet, at dennes 1873-billede af Christian II og Sigbrit, der diskuterer toldregnskaber, havde inspireret ham til, "hvad jeg skrev om Kongen".¹⁹

Foromslaget på Niels Birger Wamberg's udgave af *Kongens Fald* (2000) med et udsnit af Hans Holbein den Yngres maleri "Adam und Eva" fra 1517. Adam og Christiern er fælles om skægget og det fyldige mørkerøde hår. "Ak, ogsaa jeg er rødhaaret", tænker Mikkel, da han ser den 16-årige prins i Conrad Vincens' bod. "Saaledes saa et Menneske ud." Mod slutningen er håret, kongens og vel også Mikkel's, fra vinrødt blevet vintergråt "og bu-sket om Hovedet som en forladt Fuglerede". Olie på papir, 30 x 35,5 cm, Kunstmuseum Basel.

Ib Andersen

Et par gange i det foregående har der været anledning til at nævne Ib Andersen (1907-69), Valdemar Andersens søn, der overtog stafetten og fik sin egen fremtrædende plads i dansk bladtegnings historie, specielt som medarbejder ved *Politikens Magasinet* – af hvilken grund han for nogle år siden blev betænkt med en pompøs mindebog (Ejlers 2008). Ib Andersens indsats som Johannes V. Jensen-illustrator er til at overskue. Han bidrog til tobindsudgaven 1938 af *Den lange Rejse* med inderomslag og vignetter, med “gentagelse” i den svenske oversættelse fra Nobelprisåret 1944. Desuden illustrerede han myterne “Hotelbranden” i *Hjemmet* (1935) og “Efteraarsblæst” i netop *Politikens Magasinet* (1938).

Mindebogen kaster også nogle glimt ind over Johannes V. Jensen-biografien. Louise C. Larsen beretter om Ib Andersens barndomstegnerier bl.a. i selskab med Jens Jensen, der jo ganske vist blev læge, men dog i en sen alder leverede træsnit til et udvalg af faderens myter (Jensen 1982). Og Anders Bodelsen fortæller, at hans forældre Merete og C.A. Bodelsen havde omgang med Juliane og Valdemar Andersen og lejlighedsvis også med Else og Johannes V. Jensen. Den lærde filolog oversatte en samling Jensen-tekster til engelsk og skrev i 1964 en større bog om Rudyard Kipling end den, Jensen havde skrevet i 1912, efter at han sammen med Aslaug Mikelsen havde oversat flere af den engelsk-indiske forfatters værker.²⁰

Om at se

Der er mange par øjne på spil i *Kongens Fald*. Det er Mikkel Thøgersen, som i krogen mellem København og Helsingør ser, at “det trætte, trætte Lys” i Susannas forgrædte øjne ikke udtrykker sorg alene, at udtrykket i dem er “delt mellem Sorg og Sødme”. Men det er en anden instans, der på bogens første side ser hølættet, som kører ind i Serritslev – og ligner “et stort tottet, lavbenet Dyr, der trisser af fordybet i Betragtninger og snuser til Jorden”. Mikkel oppe på læsset skal jo så at sige først komme til bevidsthed. Ellers er den genkommende situation jo, at han fra sin plads på sidelinjen ser skæbnesvangre historiske hændelser passere revy (retssagen og blodbadet, den rådløse sejls på Lillebælt, grutningen af de nordjyske bønder, hennrettelsen af Zacharias) eller ser fantasibilleder på sin indre skærm (lykkens ryttere, den splintrende kværnsang). For nu slet ikke at tale om alt det udramatiske, landskaber, vejrlig, hesteslagtninger, osv.

Men Mikkel ser også, hvad han selv fattes. Han ser f.eks. den ligevægtige prins Christiern ved vægten i Conrad Vincens’ bod: “Saaledes saa et Menneske ud.” Også Ane Mette ser ud som et menneske, strålende endda af “en indre ung Ligevægt”. Modsat Axel, hvis blå øjne er uden “menneskeligt Blik”. Axel, der i dele af *Den store Sommer* truer med at monopolisere læserens opmærksomhed. Men hvilke øjne ser Dødens ridt gennem Salling, den døde Axels natlige besøg hos Inger, Fenjas og Menjas dødsdans med kværnen...

I “virkeligheden” er det selvfølgelig altsammen et gøgleri fra Johannes V. Jensens side; ham er det, som under skabelsesprocessen (i skrivende stund, altså) “ser” alle disse forhold og fænomener og oplader dem med stor overbevisnings- og forførelseskraft. Et sinds billeder bragt til verden, sat på papir. Hvordan det

sker, er det underlige, underet, over for hvilket enhver teori må give op. Hvor det næppe lønner sig at pirke med forstandens lysesak.

Tegning af Aage Sikker Hansen til *Kongens Fald* (1944). I kapitlet "Hævnen" fuldbyrder Mikkel Thøgersen den voldtægt mod Ane Mette, der skal gengælde, at Otte Iversen berøvede ham jødepigen Susanna. Tegningen viser ham i færd med at lokke hende med ud på den skæbnsvangre sejltur.

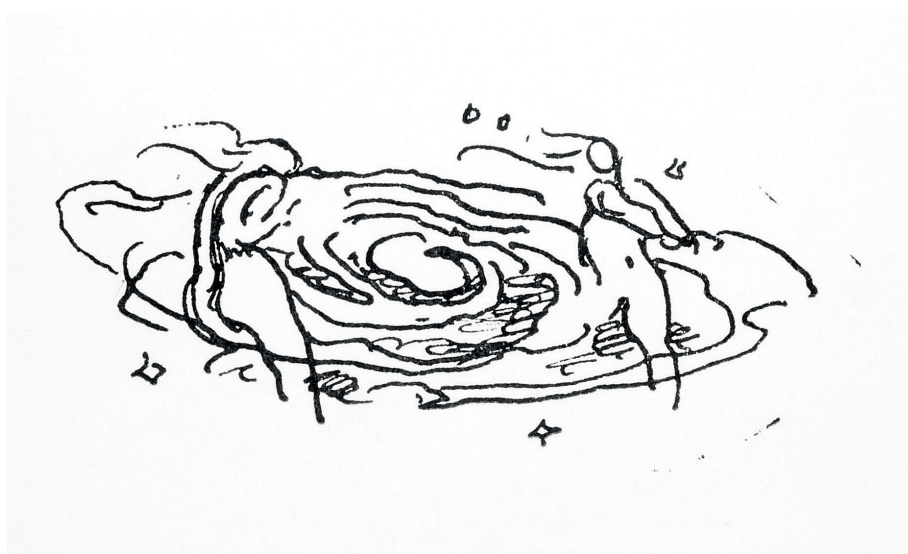
Det malede eller tegnede kunstværk, f.eks. Valdemar Andersens portræt af forfatteren, kommer lettere i mål, for så vidt som det ikke er henvist til ordenes omvej. Else Moltke følte, at "Jensen" med *sit* blik fikserede hende. Mon hun også følte, at Jensen med *sit* blik fikserede hende? For Louise C. Larsen har han via *sit* koncentrerede blik gjort sig til indsigtens besidder, mens "vi beskuere" endnu ikke har gennemskuet noget som helst. Mon dette trods alt ikke er sat for rigtigt op?

At digteren opfatter sig som en *seer*, er en gammel nyhed, associeret endda med den blinde Homer. Valdemar Andersen og Johannes V. Jensen var enige om, at det drejede sig om at se. Andersen, den ordkarrige, erklærede sent i livet: "Jeg ser al Ting".²¹ Og Jensen talte tidligt, nemlig i "Kirken i Farsø", om "Længslen efter at besidde Alverden ved at se den". Det var programmet, at hengive sig til kunstbegæret, og det indebar vel at mærke en analytisk tilgang, med tøjlet følelse. Som hos den Johannes Ewald, der noterede, at man bør være "nogenledes kold, for at kunne skildre sin Ild" (Ewald, 240). Der er tale om en tavs samstemthed. Louise C. Larsen, der i en vidtløftig artikel har tumlet med denne problematik, har ikke bemærket Johannes V. Jensen-påvirkning hos Valdemar Andersen, eller vice versa (Larsen 2010). Derimod forekommer det hende, som om Ib Andersen udviklede en tegningsæstetik med affinitet til digteren, som han i øvrigt satte meget højt.

At være nogenledes kold indebærer som nævnt en nysgerrigt iagttagende, undersøgende, gennemskuende, udforskende tilgang, en stærk vilje til at trænge ind i sagens kerne. I en kort tekst om faderen skriver Ib Andersen: "Hans øjne udtrykte mere end hos noget andet menneske jeg har kendt, dette: At han iagttog og vurderede, professionelt og klogt, med et minimum af sympati, men

fuldstændig blottet for fjendtlighed.” Og videre omtaler han “en ren ubestikkelig intelligens, ikke følelsesløst i hensigten, men med følelserne automatisk koblet fra for at se” (Andersen 1971).

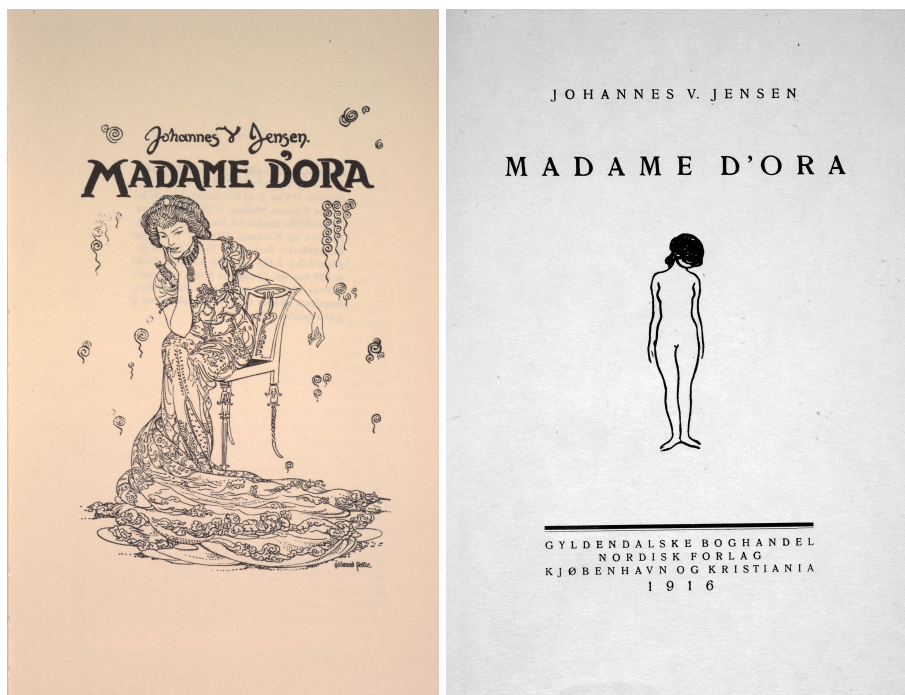
Johannes V. Jensen definerer et sted myten som “et Spring ind i et Billede”. Det kvalitative spring tør man tillægge en videre gyldighed som just det moment, eller det vendepunkt, der markerer den udkrystallisering af stoffet, der sætter skel mellem råstof og kunstværk og efterlader råstoffet som uinteressant skrot og bringer værket over i den tidløshed, der er dets egentlige hjem. Skellet går i praksis dér, hvor digteren træffer beslutningen om, at processen er fuldbyrdet og værket trykværdigt og trykfærdigt.²²

Fenja og Menja. De to jættekvindes møllesang plager i *Kongens Fald* (kapitlet “Grotte” i romanens tredje del, *Vintren*) den dødssyge Mikkel Thøgersen. I *Digte* (1906) genbruges teksten (betitlet “Grottesangen”), men nu som en “søndermalende Stenlyd” inde i læserens hoved. “Vi grutter al Frugtbarhed”, synger de til sidst (ikke “af”, som der står i billigbogsudgaverne). Omslagstegning af Valdemar Andersen til Frits Johansen og Aage Marcus, *Fortegnelse over Arbejder af Johannes V. Jensen*, 1923; jf. *Jordens Kreds*, 1967, foromslaget og s. 8.

Noter

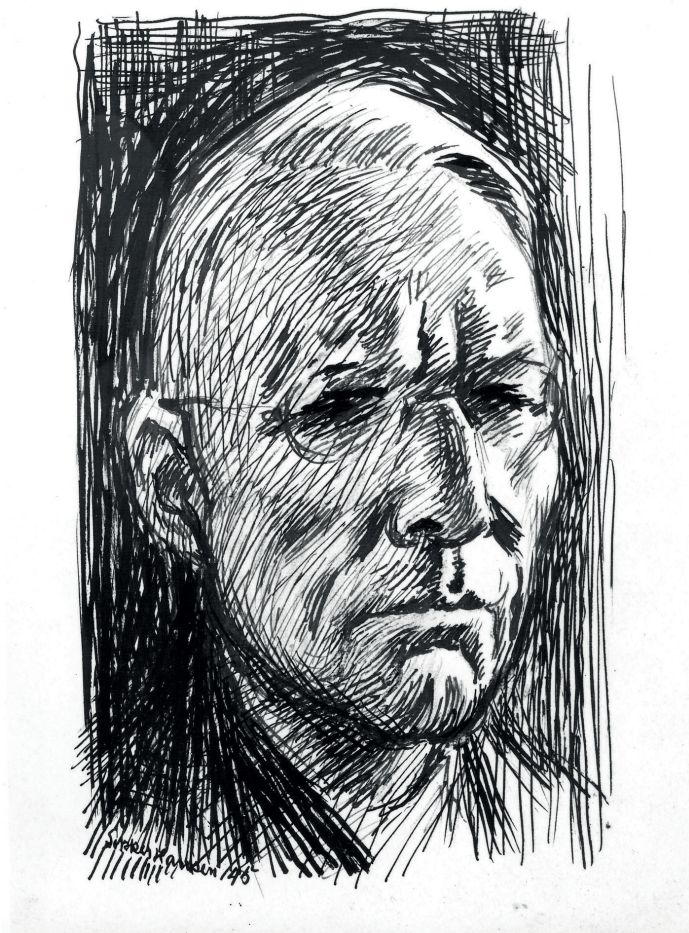
- 1 Louise C. Larsen anfører i *Tegner af tiden*, at Gudmund Hentze “tegnede forsiden til førsteudgaven af Johannes V. Jensens *Kongens Fald* i 1899” – en af bogens mange unøjagtigheder (s. 50).
- 2 Forholdet mellem Johannes V. Jensen og Gudmund Hentze blev sat over styr, da sidstnævnte i 1907 gav bolden op til den såkaldte Bondemalerstrid, hvor Jensen tog Fynboernes parti og knyttede nære, livslange venskaber med de tre, der gav tonen an hos dem: Peter Hansen (1868-1928), Johannes Larsen (1867-1961) og Fritz Syberg (1862-1939). Hentzes hjerteskrærende afskedsbrev kan læses i Jørgensen 2013, s. 288f.
- 3 Citatet fra *Skovene*, 1904, s. 108f, jf. den kritiske udgave *Intermezzo og Skovene*, Jensen 2019, s. 200f.
- 4 Den ene Else var grevinde fra Conradineslyst nær Ruds Vedby, den anden var proprietærdatter fra Rosendal nær Faxe. (Jensen-portrættet er fejldateret til 1901.)
- 5 Andersen (1975) gengiver i Valdemar Andersen-bogen flere Jensen-illustrationer (s. 38, 49, 53, 59 og 60), bl.a. til “Himmerlandsk Musik” og “Kanariefuglen”, og opregner stort set hele titelrækken fra 1904 til 1927 (s. 52-53).

Gudmund Hentzes omslagsillustration til romanen *Madame D'ora* (1904). Til andenudgaven fra 1916 (*Skrifter*, bind 2) leverede Valdemar Andersen et anderledes enkelt udtryk.

- 6 *Kongens Fald*, 1913, med tre tegninger (Ditmarsken-slaget s. 5; Susanna der skal bære sten af by s. 85; Galejen med de farende frouwen s. 187); 1916-udgaven (*Skrifter*, bind 1: *Kongens Fald*) er en "gentagelse" af 1913-udgaven, idet man har brugt de overskydende eksemplarer, blot fornyet det første trykark (med titelblad: et Christiern 2.-portræt, samt titelvignet: en karavel). Henrik Sejerkilde fremhæver tegningerne som et kongenialt bud på, hvordan romanen kunne illustreres, "indtil Sikker Hansen skabte den ultimative version i 1944" (s. 100).
- 7 Triskelen figurerer første gang i *Skrifter*, bind 8: *Myter*, 1916; jf. Erik M. Christensen, "Triskelen", i Andersen 2006, s. 67-73.
- 8 Jf. *Jordens Kreds*, 1967, foromslaget. De to jættekvindes møllesang plager i *Kongens Fald* (kapitlet "Grotte") den dødssyge Mikkel Thøgersen. I *Digte* (1906) genbruges teksten (betitlet "Grottesangen"), men nu som en "søndermalende Stenlyd" inde i læserens hoved. "Vi grutter al Frugtbarhed", synger de til sidst.
- 9 Tegningen er gengivet i *Faaborg Museums katalog*, 1985, s. 65, samt spejlvendt på Jensenbibliografiens foromslag (bind 1, 1933). Påskriften antyder, at Andersen-familien har været på sommer(hus)besøg hos Jensen-familien. Langt senere, i 1941, leverede Ib Andersen tegninger til Otto Gelstedes lille bog *Tibirke Bakker*.
- 10 Ejnar Packness (1879-1952), arkitekt, fra 1921 kgl. bygningsinspektør; hans værkliste inkluderer flere nordjyske retslokaler og jernbanestationer, bl.a. den i Farsø, samt Svinkløv Badehotel, der brændte i 2016, jf. Erik Iversen, *Packness – arkitekten*, 2011, 379 s. (heri s. 115-22 om Packness/Andersen-samarbejdet).
- 11 Opgaven i Farsø gik ud på at opstade prædikestolens evangelister. Packness var så tilfreds, at det faldt for at gentage løsningen et par år senere i Mylund kirke. Og heldigt nok, for i Farsø lod man i 2010 den allesteds nærværende Maja Lisa Engelhardt omgøre Andersens arbejde, så prædikestolen bedre kunne matche hendes altertavle.

- 12 Træsnittet er gengivet i Andersen 2006, s. 74, samt i Carit Andersens bog, s. 38, hvor det fejlagtigt oplyses, at det er fra et 1910-julehæfte. (Jensen skrev sin myte "Kirken i Farsø", da han i Chicago-vinteren 1902-03 løb ind i Oscar Aalberg, der 19 år tidligere havde tegnet kirken og på den måde angiveligt vakt hans kunstbegær; jf. *Kirken i Farsø*, 2018, s. 11, samt efterskriften/noterne s. 16-20.)
- 13 Bragt i *Maanedes-Magasinet*, maj 1909, s. 302-11. Man bemærker med forundring, at Louise C. Larsen har oversat Johan Benders pragtbog *Hurra for Aarhus. Landsudstillingen 1909 – vejene til og sporene fra*, 2008.
- 14 *Kongens Fald*, 1944, 315 s. med 58 tegninger. Positivt stemte anmeldelser, alle på udgivelsesdagen 18. november 1944: Emil Frederiksen, *Berlingske Tidende*; Tom Kristensen/Walter Schwartz, *Politiken*; Jan Zibrandtsen, *Nationaltidende*.
- 15 Udtalelsens afsnit om *Kongens Fald* lyder i sin helhed: "Hos denne man [Mikkel Thøgersen], en oharmonisk tvångsförening av drömmare och verklighetsiakttagare, av vekhet och djuriskhet, av blygsamhet och bryskhet, av oroligt, osjälvständigt drivande med händelsernas ström och hemska utbrott av begär, av trofasthet och opålitlighet, analyseras den söndertrasade danska mentaliteten, förf. uppmärksammat på nära håll under de misshagliga studieåren och väl även till en viss grad återfunnit hos sig själv. Symboliskt skall väl Mikkel också ange orsaken till Danmarks undergång som stat. / Den folkpsykologiska undersökningen i boken kan antagligen i åtskilliga punkter vederläggas, men som historisk roman, som renässansberättelse är *Kongens Fald* ett framstående diktverk. Tidsbilderna tyckas framkallade under historisk intuition, ett liv som levdes till slut för några århundraden sedan gripes på nytt i sin ursprungliga våldsamhet och styrka, en äventyrlig tids äventyrliga gestalter återuppstå inför oss i sina historiska relationer. Det gamla Danmark växer upp, medan vi läsa. Vi lära känna 1500-talets Köpenhamn på gator och i hus, i helg och söcken, bönderna vid Limfjorden under deras dagliga gärning, knektarne i kung Hans här, livet på Odense Bispgård och Sønderborgs slott o.s.v. De historiska personerna framträda med intensivt liv och avteckna sig med karaktäristiska konturer, framförallt den unga prins Kristiern och den mäktiga renässansprelaten Jens Andersen Beldenacke. Krigsbilderna (manfallet i Ditmarsken och bondekriget i Jylland) äro storslagna, skildringen av Stockholms blodbad ett stilistiskt mästestycke, och Mikkel Tøgersens upplevelse i Lübeck hos magikern mäster Zakarias och hans av ett människobarn preparerade homunculus, vilka bägge bli å båle brända, är på samma gång en tidstrogen kulturbild och en genial skräckvision. Även då Jensen kallblodigt frossar i grymma, råa skildringar (och det gör han icke sällan) äger han förmåga att vitalt intressera, men man drar ett andedrag av lättnad var gång han i stället återger sine intryck av dansk natur. Då blir han en finkänslig lyrisk poet. Boken är alldeles fri från longörer och betungande historiska notiser. Det historiska livet uppstår och utvecklar sig omedelbart inför våra ögon, vi ryckas oavbrutet med av händelsernas flöde."
- 16 I virvaret af *Kongens Fald*-udgaver og -oplag siden 1944 (ordinære, i bogklubber, som billigbøger i diverse serier, m.v.) prydes i hvert fald de følgende af Sikker Hansens tegninger: 1947, 1950, 1956, 1964, 1967, 1991, 1996 og 2000. Samt den norske, af Sigurd Hoel oversatte bogklubudgave fra 1965.
- 17 Et privattryk i 300 eksemplarer, ifølge Johannes V. Jensen-bibliografien; med foromslagstegning fra den danske udgave.
- 18 Jan Gossaerts tegning kan man sammenligne med Albrecht Dürers tegning fra 1521 af Christiern 2., også med i bogen. Kompositorisk minder den dog mere om Valdemar Andersens tegning på titelbladet af 1916-udgaven af Jensens roman – et arbejde med afsæt i Michel Sittows berømte 1515-portræt af kongen.

Denne Aage Sikker Hansen-tegning af Johannes V. Jensen (efter et fotografi af Hans Robertson) er fra 1945 og anvendt på forslaget af 1946-udgaven af *Myter* (bind 1-2).

- 19 I forbindelse med en udstilling på Sønderborg Slot, "Kunstnerne Christian 2. Fortolkninger i billedkunst, litteratur og drama" (18. juni 2021 - 2. januar 2022), er udkommet en publikation, hvori *Kongens Fald* omtales s. 96-101.
- 20 Johannes V. Jensen, *The Waving Rye*, 1958; C.A. Bodelsen, *Kipling*, 1964.
- 21 I et Christian Houmark-interview, *BT*, 24. september 1926.
- 22 På tilsvarende vis var Jensen altid på det rene med, hvor grænsen gik mellem privat og offentligt liv. Jf. Dam 2021, "Litteraturens bedemænd. Johannes V. Jensens opposition mod arkivet"; bedemændene er de litteraturforskere, som tror, at beskæftigelsen med manuskripter m.v. kan tilføre værk-tilegnelsen en ekstra dimension; Jensens opfattelse minder en del om T.S. Eliots og nykritikkens.

Litteratur

Andersen, Anders Thyrring, m.fl. (red.) (2006): *Jorden og Lyset. Katalog til Statsbibliotekets udstilling om Johannes V. Jensen*, Aarhus: Statsbiblioteket.

Andersen, Ib (1971): "Min fader", i Nanna Andersen (red.): *Ib Andersen: Tegninger og tekster*, København: Selskabet Bogvennerne, s. 23-24.

Andersen, Poul Carit (1975): *Valdemar Andersen. En dansk tegner*, København: Carit Andersen/Selskabet Bogvennerne.

- Dam, Anders Ehlers (2021): "Litteraturens bedemænd. Johannes V. Jensens opposition mod arkivet", i Anders Juhl Rasmussen og Thomas Hvid Kromann (red.): *Danske forfatterarkiver*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, s. 57-76.
- Ejlert, Steen, m.fl. (red.) (2008): *Tegneren Ib Andersen*, København: Vandkunsten.
- Elbrønd-Bek, Bo og Aage Jørgensen (red.) (1989): *Jordens Elsker. Synspunkter på Johannes V. Jensen*, København: Akademisk Forlag.
- Ewald, Johannes (1969): *Samlede Skrifter*, bind 3, København: Gyldendal.
- Handesten, Lars (2000): *Johannes V. Jensen. Liv og værk*. København: Gyldendal.
- Hvass, Hans (red.) (1947): *Sikker Hansen Bogen. I Anledning af Halvtredsarsdagen 29. Juli 1947*, København: Gyldendal.
- Ilse, Harald (2013): *De gamle bogomslag. 610 dekorerede danske bogomslag fra ca. 1820 til 1920*, København: Det Kongelige Bibliotek/Museum Tusulanum.
- Jensen, Johannes V. (1982): *Tretten Myter*, København: Gyldendal.
- Jensen, Johannes V. (2014) "Aarhus Udstillingen", i *Ord og virkelighed*, bind 1, København: Underskoven, s. 298-306.
- Jensen, Johannes V. (2019): *Intermezzo og Skovene*, udg. af Aage Jørgensen, København: Underskoven.
- Jørgensen, Aage (2001): "Johannes V. Jensen (Litteratur 1944). '...digter nok og efterhånden også menneske nok...'", i Henry Nielsen og Keld Nielsen (red.): *Nabo til Nobel. Historien om tretten danske Nobelpriser*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, s. 172-99.
- Jørgensen, Aage (2013): "Johannes V. Jensen og Gudmund Hentze", i *Tilblivelsens digter. Nedslag i Johannes V. Jensens forfatterskab*, København: Underskoven, s. 283-98.
- Jørgensen, Aage (2018): "Johannes V. Jensens illustratører", i *Bogvennen 2018: Billede, Blad & Bog – Bladtegneren som Bogillustrator*, s. 222-55.
- Larsen, Louise C. (2010): "Tegnerøjet – Johannes V. Jensen som metode hos Ib Andersen", i *Magasin fra Det kongelige Bibliotek* 1, s. 46-55.
- Larsen, Louise C. (2021): *Tegner af tiden. Lethed og nærvær i Valdemar Andersens streg*, Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Moltke, Else (1965): *Fra herregård til kunstnerhus*, København: Hernov.
- Rolvsen, Stig (1996): "Digteren og tegneren", i *Rotunden* 6, s. 41-56.
- Sejerkilde, Henrik Højgaard (2017): *Dansk bogdesign i det 20. århundrede*, Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Schwartz, Walter (1973): "Valdemar Andersen", i *Danske bogillustratører fra Valdemar Andersen til Axel Salto*, København: Carit Andersen, s. 8-27.
- Stangerup, Hakon og F.J. Billeskov Jansen (1977): *Dansk Litteratur Historie*, bind 4: *Fra Georg Brandes til Johannes V. Jensen*, København: Politiken.
- Zerlang, Martin (2004): "Nerveadelen", i Henrik Wivel (red.): *Drømmetid. Fortællinger fra det sjælelige gennembruds København*, København: Gads Forlag, s. 32-43.

Triskele. Titelvignet af Valdemar Andersen til Johannes V. Jensens *Skrifter*, bind 8: *Myter* (1916). Derefter prydede det en lang række Gyldendal'ske forlagsindbindinger. Motiveringen er givet i *Æstetik og Udvikling* (1923), s. 112-15. Triskelelen er "et Solmærke og Ildtegn", der "som Symbol fører ind i en aldeles omfattende Verden". "Hagekorset valgte jeg ikke, det er knyttet til Forestillinger om et arisk Begreb, som jeg ikke tror paa, og til halvdannede Raceteorier, Konkurrence-Anthropologi, Hadets Sæd, jeg ikke deler." Jf. Erik M. Christensen, "Triskelelen", *Jorden og Lyset* (2006), s. 67-73.

Et Peter Hansen PS: I 1907 gav Gudmund Hentze bolden op til den kontrovers mellem de akademiuddannede symbolister og eleverne fra Kristian Zahrtmanns malerskole, som siden er blevet kaldt Bondemalerstriden. Peter Hansen – træskomaleren, i de æstetisk forfinedes sprog – tog til genmæle og fik i et privatbrev opbakning fra Johannes V. Jensen, hvilket blev begyndelsen til hans livslange venskab med de fynske malere. Da Hansen ti år senere gav sig i lag med historiemaleriet, lod han sig inspirere af *Kongens Fald*. Hans to her gengivne arbejder er således ikke bogillustrationer (og derfor ikke omtalt i artiklen). Tuschtegningen (Den Kongelige Kobberstiksamling; 215 x 285 mm) forestiller kongen i færgen på Lillebælt, ude af stand til at vælge mellem kampen og flugten. Maleriet (Middelfart Museum, 505 x 685 mm) viser ham på skibsbroen i Middelfart, hvor "Tivlens og Fortvivlelsens Nat" jo endte. Også bogens skildring af bondeopstanden mod Johan Rantzaus overlegne lejetropper optog Peter Hansen, jf. pastellen "Grevefejden" (Faaborg Museum, 141 x 210 cm). – Ved kunstnerens død i 1928 skrev Johannes V. Jensen en nekrolog, som Fritz Syberg kvitterede for med ordene: "Tak for din Kronik om ham, ingen kan sige Tingene som du." (Jf. Grete Zahle, *Dagens Lys. Johs. V. Jensen og de fynske kunstnere*, 1988, s. 53-68.)